

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ.

Περὶ τῆς ἐν Γερμανίᾳ μέσης παιδείας.

Ἐν ᾧ χρόνῳ πολλὰ διατυπῶνται γινώμαι περὶ μέσης παιδείας παρ' ἡμῖν καὶ ἰδίᾳ περὶ γυμνασίου καὶ ἐνᾧ χρόνῳ τὰ παρ' ἡμῖν παιδευτήρια τῆς μέσης παιδείας τελοῦσι τὰς ἐξετάσεις αὐτῶν πρόσφορον ἡγησάμεθα νὰ δημοσιεύσωμεν ὅσα πρὸ δεκαετίας περὶ τῆς ἐν Γερμανίᾳ μέσης παιδείας ἐγράψαμεν προτάσσοντες αὐτὰ ἐκτενοῦς ἀναλύσεως παιδευτικοῦ συγγράμματος τότε ἑλληνιστὶ ἐκδοθέντος.

Ὡς γινώσκον τὸ κυριώτατον ἴδρυμα τῆς μέσης παιδείας ἐστὶ τὸ γυμνάσιον, ἐφ' ᾧ καὶ περὶ τούτου ὁ λόγος ἔσται.

Ἡ λέξις γυμνάσιον τὴν ἀρχὴν βεβαίως αὐτῆς ἔχει ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ, διὰ τε τὴν ἐν γένει ἱστορίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ γεγονότι τῶν μέσων τῆς 18^{ης} ἑκατονταετηρίδος. Ὡς γινώσκον οὐκ ὀλίγαι χελιδόνες ἐξ Ἀνατολῶν ἦλθον εἰς τὴν Ἑσπερίαν, κομίζουσαι μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸ πολυτιμώτατον αὐτῶν δῶρον, τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ γράμματα. Ταῦτα, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, εὐρόντα ἰσχυροὺς ἀρωγούς διεδόθησαν καὶ σπουδαίαν κατέλαβον θέσιν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ· οὕτω δὲ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἀρχαία, γινώσκῃ τοῖς πεπαιδευμένοις ἡν. Τούτου ἕνεκα οὐκ ἄπορον εἰ διδασμιος παιδαγωγὸς καὶ ὁπαδὸς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ (humanisme) ὁ Ἰωάννης Sturm τὸ πρῶτον τῇ λέξει γυμνάσιον ἀπεκάλεσε τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ περιήμουν γινόμενον Κολλέγιον ἐν Στρασβούργῳ τῷ 1538, ἥτις βραδύτερον τῷ 1811 ἐγενικεύθη καθ' ἅπασαν τὴν Πρωσίαν.¹ Τὸ ἔτυμον βεβαίως τῆς λέξεως γινώσκον ἐστὶ, ὡς ἐπίσης γινώσκον ἐστὶ καὶ οἷα ἦσαν τὰ ἐν Ἀθήναις τρία γυμνάσια, ἡ Ἀκαδημία, τὸ Λύκειον καὶ τὸ Κυνόσαργες.

Ἡ ἱστορία τῶν σχολῶν τῆς μέσης παιδείας ἐν Γερμανίᾳ δύναται νὰ διακριθῇ εἰς τρεῖς περιόδους,² ὧν ἡ μὲν ἀπὸ τοῦ 1500 μέχρι τοῦ 1648, ἀνήκουσα ταῖς δυσὶ μεγάλαις κινήσεσιν τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ (humanisme) καὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τοῦ 1648 μέχρι τοῦ 1800, χαρακτηριζομένη τῇ πάλῃ δὺο στοιχείων ἀντιμαχομένων πρὸς ἄλληλα, τῆς Εὐσεβοδοξίας (Piétisme) καὶ τοῦ Ἑθνισμοῦ (Rationalisme ἢ γερμ. Aufklaerung), τέλος δὲ ἡ τρίτη, ἡ τοῦ νεωτέρου Ἀνθρωπισμοῦ, ἀρξαμένου ἀπὸ τοῦ 6^{ου} ἡμῶς τῆς 18^{ης} ἑκατονταετηρίδος καὶ καταδιελθόντος τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἥτις κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα μεγίστην ἔσχεν ἐπιδράσιν εἰς τὰ τῆς μέσης παιδείας.

Ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῶν αἱ σχολαί, προσσητημέναι ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς καὶ ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ταγμάτων, ἐχρησίμευον μᾶλλον πρὸς παρασκευὴν τῶν ἐν αὐταῖς φοιτῶντων εἰς ἐκκλησιαστικά ἔργα. Μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν σπουδαία ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐγένετο τροπὴ, ὅτε ἄνδρες ὡς ὁ Friedland de Trotzenhof,

Sturm τοῦ Στρασβούργου, ὠργάνισαν τὰς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ σχολὰς. Ἐπὶ ἱκανὸν οὐχ ἥττον χρόνον μόνον αἱ δὺο τῆς ἀρχαιότητος γλῶσσαι ὑπῆρχον ἐν τοῖς παιδευτικοῖς προγράμμασι. Κατὰ τὸν 18^{ον} ὁμῶς αἰὼνα ἤρξαντο διδασκόμενα ἐν τοῖς σχολαίσις τὰ μαθηματικά καὶ ἡ ἱστορία, ἀλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ὡς καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον ἡ ἐκπαιδευσις κυρίως συνεκροτεῖτο ἐκ λατινικῶν γυμνασμάτων ἐν περὶ λόγῳ ἢ ἐμμέτρῳ.¹ Ἡσχολοῦντο μόνον περὶ τὸ ὕψος τῶν συγγραμμάτων, καὶ οἱ ἀριστοὶ αὐτῶν ἐμελετῶντο μόνον ὅπως προμνησθῶσι τῷ μαθητῇ λέξεις, ἢ φράσεις διὰ τὰς ἑαυτοῦ συνθέσεις. Ἀνεγίνωσκον αὐτοὺς οὐχὶ πρὸς κατανόησιν τοῦ πνεύματος αὐτῶν, ἀλλ' ὅπως σημειώσωσι τοὺς γραμματικοὺς τύπους οὓς ἀπῆντων. Οἱ Λατῖνοι ποιηταὶ ἦσαν τὰ κατ' ἐσχῆν γυμνάσματα· ἡ Ἑλληνικὴ μικράν τινα κατεῖχε θέσιν παρὰ τῇ Λατινικῇ. Ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18^{ου} αἰῶνος νέος ἤρξατο πνέων ἀήρ. Ἡ ἰδρυσις τοῦ πανεπιστημίου τοῖς Ἀλλεῖς καὶ τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ἐν Βερολίνῳ, ἡ τῶν προγικήπων καὶ ἡ τῶν ἀνωτέρων τάξεων ἀποστροφή πρὸς τὴν Λατινικὴν καὶ ἡ παρ' αὐτῶν σπουδὴ τῆς γαλλικῆς καὶ γερμανικῆς καὶ ἡ ὡς ἐκ τούτου ἰδρυσις νέου εἶδους παιδευτηρίων, τῶν Ritteracademien, πάντα ταῦτα ἤρξαντο παρασκευάζοντα τὴν ὁδὸν τῷ νέῳ ἀνθρωπισμῳ. Ἦδη κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ἀναφαίνεται ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος ἡ ἀκτινοβολία πλείας τοῦ νεωτέρου ἀνθρωπισμοῦ, οἱ Winckelmann, οἱ Lessing, οἱ Kant, οἱ Herder, οἱ Goethe, οἱ Schiller. Πάντες οὗτοι ἤρξαντο ἐγκύπτειν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαιότητος καὶ μάλιστα τῆς ἑλληνικῆς. Ὁ δὲ Herder ἀνεύρισκεν ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Ὀμήρου ἀποκάλυψιν τοῦ θεοῦ. Αἱ ιδέαι τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐγένοντο αἰτία νέου εἶδους παιδείας, τῆς τοῦ νεωτέρου ἀνθρωπισμοῦ, ὅστις ὡς οὐσιώδη ὑποχρέωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐθεώρει τὸ φυλάττειν καὶ ἀναπτύσσειν πάντα τὰ φυσικὰ δῶρα, ὧν τὸ σύνολον ἀποτελεῖ τὴν ἀληθεῖ ὠραιότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ. «Οἱ Ἕλληνες παρ' οἷς ἡ φύσις, λέγει ὁ Paulsen ἐξ οὗ ταῦτα ἀρούμεθα, ἐνεδύθη τὸ καθαρότερον καὶ ὠραιότερον αὐτῆς σχῆμα ἀναπληροῦσι τὸν τύπον τοῦ ἐντελοῦς Παρισινοῦ, ἡ δὲ φράσις τοῦ Herder «Bildung zur Humanität» (μόρφωσις πρὸς ἀνθρωπισμὸν) ἐγένετο τὸ σύμβολον τῆς νέας παιδαγωγικῆς».

Ὁ νέος ἀνθρωπισμὸς πρῶτην κοιτίδα ἔσχε τὸ πανεπιστήμιον τῆς Γοττίγγης ἐν ᾧ ἐδίδασκον ὁ M. Gesner καὶ Ch. G. Heyne, ἐν δὲ τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας ὁ J. A. Ernesti ἀνεπέσχε τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Math. Gesner (1601—1701) ἐδίδαξε τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν ἐπὶ 25 ἔτη ἐν Γοττίγγῃ², ἐγένετο δὲ καὶ ὁ ἰδρυτὴς βιβλιοθήκης τοῦ πανεπιστημίου, ἥτις περιέχει σήμερον ὑπὲρ τὰς 500,000 τόμους καὶ ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ πρώτου φιλολογικοῦ φροντιστηρίου. Πρὸ τῆς καθήκουσας ὁμῶς αὐτοῦ ἐγένετο διευθυντὴς τῆς σπουδαίας κατεχομένης θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς παιδείας ἐν Γερμανίᾳ σχολῆς τοῦ Θωμά (Thomas schule) ἐν Λειψίᾳ.

Διδάσχος τοῦ Gesner ἐν τῇ διευθύνσει τῆς σχολῆς

1) Paulsen.

2) Michel Breal. Excursions Pédagogiques.

1) Sander, Lexicon der Poedagogik· ἐν Λειψίᾳ 1883, ἐν λέξει Γυμνάσιον.

2) Paulsen. Les Gymnases Prussiens au XIX^{siècle}. Revue Intern^{te} de l' enseign. Tόμ. Θ'. 113.

λῆς τοῦ Θωμᾶ ἐγένετο ὁ Jean-Auguste Ernesti (1707-1781), διδάσκων συγχρόνως καὶ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας. Ἐν τοῖς ἀκολουθήσασιν δὲ τὰ μαθήματα τοῦ σοφοῦ τούτου ἐκδότου τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Κικέρωνος ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας ἦν καὶ ὁ νέος Goethe. «Πᾶσα ἐλπίς τοῦ νὰ ἐλθῶ εἰς Γοττίγγην! ἀπέπτη, γράφει ὁ Goethe ἐν ταῖς Ἀναμνήσεσιν αὐτοῦ· τὰ βλέμματά μου στρέφονται περὶ τὴν Λειψίαν. Ὁ Ernesti φαίνεται μοι ὡς λαμπρὸν φῶς».

Διδάχος τοῦ Gesner ἐν Γοττίγγην ἐγένετο ὁ Χριστιανὸς Heyne (1729—1812), ὁ ἐκδότης τοῦ Βιργιλίου, τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου. Ἐδίδαξεν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη καὶ διηύθυνε τὸ φιλολογικὸν φροντιστήριον. Πλείονες τῶν τριακσίων κατηρτίσθησαν διδάσκαλοι διὰ τῶν μνημάτων αὐτοῦ καὶ μετέδωκαν διδάξοντες εἰς τὰ γυμνάσια τοῦ Ἀνοδέρου καὶ τῆς λοιπῆς Γερμανίας.

Ἡ τριὰς αὕτη σπουδαίαν κατέχει θέσιν ἐν τοῖς παιδευτικοῖς τῆς Γερμανίας. Τὸ πρόγραμμα, ὅπερ ὁ Gesner τῷ 1737 διὰ τὰ σχολεῖα τοῦ Brunswick-Sunenburg συνέταξε καὶ τὸ τοῦ Ernesti τῷ 1773 διὰ τὴν ἐκλεκτικὴν Σαξωνίαν ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι κανόνες τῆς δημοσίας παιδείσεως. Οἱ μεταρρυθμιῶν οὗτοι εἰ πέρ τινας καὶ ἄλλοι κατεῖδον τὸ πλημμελὲς τῆς σπουδῆς τῶν κλασικῶν γλωσσῶν, ὅπερ ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἐκράτει, καὶ κατέδειξαν αὐτὸ ἐν τε τοῖς λόγοις καὶ τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν. Τὴν διδασκαλίαν τῶν γλωσσῶν τούτων ὥριζον οὕτως. Ὁφείλομεν μελετᾶν τὰς γλώσσας ταύτας, οὐχὶ ὅπως μαθηθῶμεν γράφειν ἐλληνιστὶ ἢ λατινιστὶ, ἀλλ' ὅπως δυνάμεθα κατανοεῖν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς· ὀφείλομεν ἀναγινώσκειν τούτους, οὐχὶ ὅπως ἀντιγράφωμεν αὐ-

τούς, ἀλλ' ὅπως σχηματίζωμεν τὴν ἡμετέραν κρίσιν καὶ καλαισθησίαν ἐν τῇ σχολῇ τῶν διδασκάλων τούτων ἐν τε τῇ τέχνῃ καὶ τῇ συνθέσει. «Ἀπὸ τοῦ Β' ἡμίσεος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, παρατηρεῖ ὁ Paulsen, ἡ ἰδέα οὕτη ἐπεκρίθη καὶ νερὰ πνοὴ ἐνεψύχωσε τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαιότητος. Τὰ μαθήματα τοῦ Heyne ἐνεπνέοντο εἰς μέγαν βαθμὸν ὑπὸ τοῦ πνεύματος τούτου καὶ ἀπνυθύνοντο οὐ μόνον τοῖς κυρίως φιλολόγοις καλουμένοις, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς νέοις τοῖς βουλομένοις νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἑαυτῶν παιδείαν».

Καὶ ταῦτα μὲν ἐκτὸς τῆς Γερμανίας· ἐν αὐτῇ ὁ νεώτερος ἀνθρωπισμὸς ἤρξατο ἐπὶ Φρειδερίκου τοῦ Β'. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναφαίνεται (1783) ἐκ τῆς μικρᾶς πόλεως τοῦ Harz Osterode μέγας ἀστήρ, ὁ Φρειδερίκος-Αὐγουστος Wolf (1759—1824). Προκειμένου περὶ Βολφίου, γνωστοῦ πᾶσι διὰ τὰς ὁμηρικὰς αὐτοῦ μελέτας καὶ μάλιστα ἡμῖν τοῖς Ἕλλησι, νομίζομεν ὅτι εἶνε περιττὸν νὰ ὁμιλήσωμεν, πάντες γινώσκουσιν αὐτόν. Οὐχ ἥττον δὲν δυνάμεθα νὰ παραλείψωμεν τὸ ἀκαταπόνητον τοῦ ἀνδρός, ὃς κατὰ τὰ 24 ἔτη τῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἀλλεῖς διδασκαλίας αὐτοῦ ἐδίδασκε 15—17 ὥρας τὴν ἐβδομάδα, εὗρισκε δὲ καὶ καιρὸν νὰ συγγράφῃ τρῶαυτα. Ὁ Michel Breal, θαυμάζων τὸν ἄνδρα, παρατηρεῖ ὅτι ὅτε ὁ Wolf ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας ἐν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἀλλεῖς ἦν εἰκοσιτετραέτης. Ἡ διδασκαλία τοῦ Wolf ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἀλλεῖς λίαν γόνιμος ἐγένετο καὶ τὰ μέγιστα συνετέλεσεν, ὅπως ὁ νεώτερος ἀνθρωπισμὸς κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἐκατονταετηρίδος εἰς τὸ ὑψίστον σημεῖον φθάσῃ.

Ἐν Weima καὶ ἐν Ἰέννῃ ὑπῆρξε φάλαγξ ἐξόχων πνευμάτων, ἥτις ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς κινήσεως. Herder καὶ Goethe, φίλος στενὸς τοῦ Wolf, Schiller καὶ Fichte, Schelling καὶ Hegel, ἅπαντες ἀ-

1) Michel Breal.

ΕΠΙΦΥΛΛΙΣ.

ΠΟΙΚΙΛΗ ΔΙΑΛΕΞΙΣ.

Σήμερον, τελουμένων τῶν ἐορτῶν τῆς ἐπιδόσεως τῶν πτυχίων τοῦ ἐν Σταυροδρομίῳ Ζωγραφείου γυμνασίου καὶ τοῦ Ζαπτείου παρθενικωγείου, περαιοῦνται αἱ τελεταὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀνωτέρων παιδευτηρίων, τῶν τε ἀρρένων καὶ τῶν κορασίων καὶ παρέχουσι τὸ στάδιον εἰς τὰς σχολὰς τῆς πρώτης παιδείσεως, τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῶν ἐνοριῶν. Ὅτι καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ βαθμῷ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις σπουδαιότητι τῆς παιδείσεως ὑφίστανται ἁλλείψεις, χρειζοῦσι συντόνου διορθώσεως οὐδεὶς ἐπίσης ν' ἀρνηθῇ δύναται. Τοιαύτη δ' ἁλλείψις εἶνε καὶ ἐκείνη ἣν ἐν τῇ προτέρᾳ ἡμῶν ἐπιφυλλίδι ὑπεδείχμεν, ἡ κακῶς γινωμμένη ἀνάγνωσις. Ἐν τοῖς δημοτικαῖς ἡμῶν σχολαῖς ὡς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἐλλήνων συγγραφέων, ὁ διδάσκαλος προσέχει τὸν νοῦν ὅπως ὁ μαθητὴς α') ἀναγινώσκῃ ἀνευ λεκτικῶν σφαλμάτων, β') ἐντείνῃ τὴν φωνὴν μέχρις ἀποπνεύμου, οὐδαμῶς δὲ φροντίζει περὶ τῆς ὀρθῆς ἀναγνώσεως. Τούτου ἕνεκεν οἱ μαθηταὶ δὲν ἐννοοῦσιν ὅσα ἀναγινώσκουσι, ἄνδρες δὲ γινόμενοι, καίτοι ἐπὶ πολὺ ἡσχολή-

θησαν περὶ τὴν ἀνάγνωσιν, ἀγνοοῦσιν αὐτήν. Πάντες θὰ ὁμολογήσωσι ὅτι ὀλίγοι τῶν παρ' ἡμῖν γινώσκουσιν ἀνάγνωσιν, ὀλίγοι δημοσίᾳ ἀναγινώσκοντες δύνανται ν' ἀποδώσωσι προστηκόντως τὰ ἀναγινωσκόμενα. Αὐτοὶ δὲ ἐνίοτε οἱ δημοδιδάσκαλοι ἀγνοοῦσιν ἀνάγνωσιν καὶ χρειζοῦσι διδασκαλίας πρὸς τοῦτο.

Τὴν σπουδαιότητα τοῦ μαθήματος τῆς ἀναγνώσεως πολλοὶ κατενόησαν καὶ ὁμολόγησαν, ὃ δὲ ἐπὶ τῆς παιδείσεως ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας A. Bardoux ἰδίαν ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τὰς ἀνωτέρας ἀρχὰς τῆς παιδείσεως ἐν Γαλλίᾳ (τοὺς προέδρους τῶν διαφόρων παιδευτικῶν ἀκαδημιῶν) δι' ἧς, ὁμολογῶν ὅτι ἡ μεγαλοφώνως γινωμμένη ἀνάγνωσις ἐν τε τοῖς λυκείοις καὶ τοῖς κολλεγίοις εἶνε παρημελημένη, διακηρύσσει ὅτι αὕτη δέον νὰ ᾖ ἐν τούτοις τῶν ἐνδιαφερόντων στοιχείων τῆς δημοσίας παιδείσεως. «Οἱ μαθηταί, λέγει, τῶν ἡμετέρων παιδευτηρίων τῆς μέσης παιδείσεως δύνανται νὰ κληθῶσι ὅπως ἀναγνῶσι ἐκθέσεις, πρακτικὰ, κτλ. Δέον ἐν Γαλλίᾳ νὰ μαθηθῶσιν ἀνάγνωσιν, διότι τὸ μαθηθῆναι ἀνάγνωσιν εἶνε τὸ κρεῖττον μέσον τοῦ νὰ μάθῃ τις νὰ ὁμιλῇ. Τὴν τέχνην ταύτην, ἣν ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἴδωμεν διδασκόμενην μεθοδικώτερον ἐν τοῖς ἡμετέροις λυκείοις καὶ κολλεγίοις, θεωροῦμεν οὐχ ἥττον ὠφέλιμον τοῖς διδασκάλοις ἕνεκα τῶν παντοειδῶν ἔργων, ἅπερ καλοῦνται νὰ ἐκτελῶσι ἰδίᾳ ἐν ταῖς μικραῖς ἡμῶν κοινότητι».

νεγνώριζον ἐν τοῖς Ἑλλήσι τὸν τύπον τοῦ ἀληθοῦς ἀνθρώπου. Ἐκαυχῶντο δὲ οὗτοι αἰσθανόμενοι καὶ σκεπτόμενοι ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, βιοῦντες καὶ ὀρῶντες ὡς ἐκεῖνοι. «Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, παρατηρεῖ ὁ Paulsen, ἀπέβη ἀληθὴς λατρεία».

Ἡ γενικὴ μεταρρυθμισὶς τῆς μέσης παιδείσεως στενῶς συνέχεται τοῖς πολιτικοῖς γεγονόσι. Τὰ γεγονότα ταῦτα προῦκέλεσαν γενικὴν ἀνακαίνισιν, ἥς βεβαίως οὐκ ἦν δυνατόν νὰ ἐξαίρεθῃ ἡ παιδείσις. Τὰ *Gelehrten schulen* ὑπέστησαν μεταρρυθμίσεις. Τὸ δὲ μεταρρυθμιστικὸν πνεῦμα ἐκράτησε μάλιστα ἐν τῇ Βαυαρίᾳ, ἐν ᾗ τέως ἡ ἐκπαίδευσις ἦν εἰς χεῖρας τῶν Ἰνδοῦιτών. Ὁ Niethammer, φίλος τοῦ Fichte, ἀναδιωγράψας τὴν γυμνασιακὴν παιδείσιν ἐν Βαυαρίᾳ.

Ἐν Πρωσσίᾳ ἀναδιοργανωτὴς τῆς μέσης παιδείσεως ἐγένετο ὁ G. de Humboldt, ὅστις ὑπῆρξε καὶ διευθυντὴς τοῦ τμήματος τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσως ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐσωτερικῶν ἀπὸ τοῦ 1809—1810, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἰδιαίτερον ὑπουργεῖον τῆς ἐκπαίδευσως οὐχ ὑπῆρχεν.

Ὁ Humboldt ἐστὶν τῶν ἀληθῶν ἐλλήνιστῶν, ἐκέκτιστο δὲ ἕνεκα εὐτυχοῦς πρὸς αὐτὸν δώρου τῆς φύσεως, ὅ,τι ἡ ἠθικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὸ ἰδανικόν. Ὑπῆρξε ἀκροατὴς τῶν μαθημάτων τοῦ Heyne καὶ ἀκολούθως ἀντὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πολιτικὴν ἢ εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, προὔτιμπε νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸν βίον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, μελετῶν τὰ συγγράμματα αὐτῶν. Ἐν ἄλλοις γράφει πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Wolf λέγει· «ἐν τοῖς Ἑλλήσι ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου ἐγένετο, οὕτως εἰπεῖν, σάρξ, ἐπομένως ἡ σπουδὴ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐστὶ πρὸς κατανόησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκτάκτου ἐνδιαφέροντος».

Ὁ Humboldt ἀποχωρήσας δὲν ἐπραγματοποίησε τὰς μεταρρυθμιστικὰς αὐτοῦ ιδέας. Τοῦτο ἐπεφυλά-

χθη τῷ ἐκ τῶν συμβούλων, οὗς αὐτὸς ἐξελέξατο, Süsser, μαθητῇ τοῦ Wolf. Ἡ μεταρρυθμισὶς ἤρξατο διὰ δύο διαταγμάτων κανονιζόντων τὰ τῶν ἐξετάσεων. Ἦρξατο δὲ καὶ ἡ παρασκευὴ τοῦ γενικοῦ προγράμματος, ἥτις ἀπεπερατώθη τῷ 1816. Ἡ ἐκπαίδευσις ἥτις μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦν εἰς χεῖρας τῶν κληρικῶν ἐκλαϊκεύεται. Οὐχ ἥττον, καίτοι ἀφηρηθῇ τὰ ἐπισήμως λαβόντα νῦν τὸ ὄνομα σχολεῖα γυμνασία τῶν χειρῶν τοῦ κλήρου, ἐτήρησαν ὅμως ταῦτα τὸν χριστιανικὸν καὶ θρησκευτικὸν αὐτῶν χαρακτήρα. Ὁ κατὰ τὸ 1817 γενόμενος τὸ πρῶτον ὑπουργός, τότε ὑπουργεῖον τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσως ἰδρυθέντος, βαρὼνος von Altenstein ἔγραψεν ἐν τινι ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ· «πρὸ παντὸς ὁ διδάσκαλος δεῖον ὅπως μὴ ἐπιλανθάνηται ὅτι ὀφείλει παρασκευάζειν τῷ κράτει μέλῃ χριστιανικά. Οὐδεὶς δὲ λόγος τοῦ παρέχειν τοῖς σπουδασταῖς νομιζομένην ἠθικὴν ἀνευσταθερὰς βάσεως, ἀλλ' ἠθικὴν πραγματικὴν ἐν τοῖς ἡθελῶν, ἐρεῖδων αὐτὴν ἐπὶ τοῦ φύδου τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως».

Τὸ πρόγραμμα τοῦ 1816 περιέχει τάδε τὰ μαθήματα· λατινικά, ἐλληνικά, γερμανικά, μαθηματικά, φυσικὰς ἐπιστήμας, θρησκευτικά, ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν, ἰχνογραφίαν καὶ γραφὴν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὥρων τοῦ μαθήματος, δι' ἐκάστην τάξιν, ἀνέρχεται εἰς 32 καθ' ἑβδομάδα. Σήμερον ἔχει 30, ἀλλ' ἡ γυμναστικὴ ἦν προαιρετικὴ τότε, ἐν ᾗ νῦν ἐστὶν ὑποχρεωτικὴ, καὶ ἀναγράφεται 2 ὥρων καθ' ἐκάστην ἑβδομάδα. Περὶ γυμναστικῆς προκειμένου παρατηροῦμεν, ὅτι καίτοι κατὰ τὸ 1816 ἦν προαιρετικὴ, ἐν τούτοις κυρίως ἦν ὑποχρεωτικὴ, καθότι διὰ τῶν ἰδιαίτερων γυμναστικῶν ἰδρυμάτων ἐκάστης πόλεως ἀπέβη εὐχερῶς γενικὴ ὑποχρέωσις.

Ὡς ἐβλήθημεν εἰπόντες, τῷ 1817 ἰδρύθη ἰδιαίτερον ὑπουργεῖον τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας

Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ ὑπουργὸς περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀνγνώσεως ἐν τοῖς λυκείοις καὶ κολλεγίοις, ὁμιλεῖ εἰτα περὶ τῆς ἀνγνώσεως ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῆς πρώτης παιδείσεως καὶ ἐν ταῖς σχολαῖς αὐτῆς. «Ἀναμφιβόλως, λέγει, ἡ ἀνάγνωσις εἶνε τῶν κυριωτάτων γυμνασμάτων ἐν τοῖς διδασκαλείοις, ἅτινα παρασκευάζουσι τοὺς διδασκάλους τῆς πρώτης παιδείσεως, καὶ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς πρώτης παιδείσεως, ἀλλ' αὕτη εἶνε τέχνη, ἥτις δεῖται διδασκαλίας ὡς αἱ ἄλλαι τέχναι. Πρὸς πλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως ταύτης νομίζομεν ὅτι ἀπαιτεῖται χάριν μὲν τῶν διδασκαλείων τῆς πρώτης παιδείσεως ἐγγειρίδιον σύντομον, περιεκτικόν, περιλαμβάνον τὰς βάσεις, χάριν δὲ τῶν παραδόσεων τῆς μέσης παιδείσεως μικρὰ πραγματεία ἐπίσης σύντομος, ἀλλὰ φιλολογικωτέρα». Ἐν τῇ δὲ ἐξαγγέλλει ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἀνγνώσεως ἐστὶ ὑποχρεωτικὴ ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῆς πρώτης παιδείσεως, ἕκαστος δὲ διδάσκαλος ὑποβληθήσεται εἰς ἐξέτασιν ἐν τῷ μαθήματι τούτῳ κατὰ τὴν ἀποφοίτησιν αὐτοῦ».

Οὕτω τὸ ἐπὶ τῆς δημοσίας παιδείσεως γαλλικὸν ὑπουργεῖον ἐπέβαλε τοῖς μέλλουσι δημοδιδασκάλοις, οἵτινες θὰ διδάξωσι τὴν ἀνάγνωσιν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀνγνώσεως ἰδίᾳ. Τὰ μέτρα ταῦτα συνετέλεσαν καὶ συνετελοῦσι εἰς τόδε· ὅτι οἱ Γάλλοι πάντες ἀναγινώσκουσιν ὀρθῶς καὶ καλῶς ἐπί-

σης ὁμιλοῦσι, ἐν ᾧ παρ' ἡμῖν οἱ ἀναγινώσκοντες ὀρθῶς εἶνε σπάνιοι. Βεβαίως πολλοὶ θὰ φωνῇ παράδοξον, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις εἶνε τέχνη, εἶνε ὅμως.

Περὶ τούτου χριεστάτον διάλογον παρτίθησιν ὁ ἀκαδημαϊκὸς Legouvé ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *L'Art de la lecture*. Ὁ διάλογος διεξάγεται μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ σοφοῦ κριτικοῦ Saint-Marc-Girardin, τοῦ γράψαντος τὴν τετράτομον ἱστορίαν τῆς ὁραματικῆς ποιήσεως. Πρὸς αὐτὸν ὁ Legouvé ἀνέκρινε τὰς ιδέας αὐτοῦ περὶ ἀνγνώσεως, ὅ δὲ ἀπήντησεν αὐτῷ·

«Φίλε μου, δύνανθε νὰ ἐκτελέσητε ἐπὶ τούτῳ ποικίλα λαμπρὰ πειράματα, ἅτινα θὰ προκαλέσωσι τὰ χειροκροτήματα, ἀλλὰ μάθημα σοβαρὸν οὐδέποτε. Ἡ ἀνάγνωσις δὲν εἶνε τέχνη. Εἶνε ἡ φυσικὴ γύμνασις φυσικοῦ ὁργάνου· ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ἀναγινώσκουσι καλῶς· ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι οἵτινες ἀναγινώσκουσι κακῶς· τὸ δὲ προσὲν τῶν πρώτων εἶνε δῶρον, χάρις, ἰδιότης καὶ εἴ τι ἄλλο, οὐχὶ τέχνη. Τοῦτο δὲν μαθησάται. Ἡ γύμνασις τῆς φυσικῆς ταύτης ἰδιότητος δύναται μόνον νὰ προκαλέσῃ ὠφέλιμά τινα παραγγέλματα, ὅριον τῆς παραγγέλματα, ὅσον ὅτι δὲν πρέπει τις νὰ ὁμιλῇ πολὺ ἢ νὰ ἀναγινώσκῃ πολὺ, ὡς δὲν πρέπει νὰ τρώγῃ τις πολὺ ἢ νὰ περιπατῇ πολὺ. Ἐτι δὲ καὶ παραγγέλματα φρονήσεως, ὅσον δὲν πρέπει ν' ἀναγινώσκῃ τις οὔτε τὰ μάλιστα ὑψηλῇ τῇ φωνῇ οὔτε ταχέως, παραγγέλματα

ἐκπαιδεύσεως ἐν Γερμανίᾳ, πρῶτος δὲ ὑπουργὸς διορίσθη ὁ βαρόνος von Altenstein, διατηρηθεὶς μέχρι τοῦ 1840. Τμηματάρχης δὲ τῆς μέσης παιδείσεως ἐγένετο ὁ Schulze τῷ 1818, μαθητὴς τοῦ Βολφίου, ὅστις ὡς καθηγητὴς τέως τοῦ γυμνασίου Weimar σπενδῶς συνεδέετο μετὰ τοῦ ἐνθουσιώδους ἀνθρωπιστοῦ Passow.

Ὁ Schulze ὡσαύτως μετερρύθμισε τὴν γυμνασιακὴν παιδευσιν διὰ τῶν διαταγμάτων τῶν ἐξετάσεων τῆς 30 ἀπριλίου 1831, τοῦ κανονισμοῦ τῆς 4 ἰουνίου 1834, καὶ τοῦ προγράμματος τῆς 24 ὁκτωβρίου 1837. Ἐν τῷ προγράμματι τοῦτῳ φέρεται ἡ γαλλικὴ ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι (2 ὥρας). Ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ ὁ Schulze μετὰ λεπτομερειῶν ἐκτίθησι τὰ τοῦ προγράμματος.

Μετὰ τοὺς Altenstein καὶ Schulze ἦλθεν Eichhörn καὶ ὁ G. Eilers, ὁ μὲν ὡς ὑπουργός, ὁ δὲ ὡς τμηματάρχης. Μετὰ δὲ τοὺτους ὑπουργὸς μὲν ὁ von Rauner (1850—1858), τμηματάρχης δὲ ὁ Λουδοβίκος Wiese, διατηρηθεὶς μέχρι τοῦ 1875, ὅτε παρέδωκε τὸ τμήμα τῆς μέσης παιδείσεως τῷ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐπισυμβάντος πρό τινων ἐτῶν, τοιοῦτῳ H. Bonitz, ὅστις διωργάνωσε πρότερον τὴν παιδευσιν τῆς Αὐστρίας.

Κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἤρξαντο καὶ διάφοροι σύνοδοι τῶν φιλολόγων καὶ τῶν παιδαγωγῶν. Τοιαῦται δὲ ἐγένοντο ἐν Ἐρλάγγῃ τῷ 1851 καὶ ἐν Altenbourg τῷ 1854. Αἱ σύνοδοι αὗται ἡσχολήθησαν περὶ ἐκπαιδευτικά. Ἐν τοῖς συνόδοις τούτοις μάλιστα ὁ Wiese ἐξέθηκε τὴν ἐλλειψὶν ἐνότητος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν γυμνασίων. Τὸ 1856 ἐξεδόθη νέον πρόγραμμα περιέχον τὰς τὰς μαθήματα :

φιλοκαλίας, ὅσον δέον νὰ σπουδάζῃ τις ὥπως ἐννοῇ καὶ νὰ μεταδίδῃ τοῖς ἄλλοις ὅ,τι ἀναγινώσκει. Ἐκτὸς τῶν κεφαλαιωδῶν τούτων ὁδηγίων, αἵτινες ὀλίγας τινας γραμμὰς κατέχουσιν, οὐχ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἀναγνώσει ἀκριβεῖς καὶ σαφεῖς κανόνες ἐξ ὧν συγκροτεῖται τέχνη· ἡ τέχνη τῆς ἀναγνώσεως περιλαμβάνεται ἐν ἐνὶ ἄρθρῳ τῷδε : Πρέπει ν' ἀναγινώσκει τις ὡς ὁμιλεῖται.

Κατέληξε δ' ὁ εἰπὼν : « Ἐπὶ τέλους, ἐγώ, Saint-Marc-Girardin, ἀναγινώσκω λίαν καλῶς, τοῦτο δὲ οὐδέποτε ἔμαθον. Οὐδεμία λοιπὸν ἀνάγκη διδασκαλίας ».

Εἰς ταῦτα ὁ Legouvé ἀπήντησε :

« Φίλε μου, ἔστι τι τὸ ἀληθές ἐν οἷς μοι λέγετε, τοῦτο· ὅ· εἴνε τὸ ἐνυπάρχον ἐν οἷς λέγουσιν οἱ πνευματώδεις καὶ λόγοι ἀνθρώποι τοῦ κόσμου ἐπὶ τινος θέματος, ὅπερ οὐδέποτε ἔμαλέτησαν. Ὅθεν, καίτοι καθηγητὴς τῆς Σορβόννης, οὐδόλως ὑπερτερεῖτε ἀνθρώπου τοῦ κόσμου· ὁμιλεῖτε εὐφυῶς περὶ ἐκείνου, ὅπερ ἀγνοεῖτε ».

Ἡ ἀσυνήθης αὐτῷ φράσις αὕτη προκάλεσεν ἑνστάσιν παρ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐγὼ ἐπανέλαθον ἐν ἡρεμίᾳ : « Ὅτι ὑπάρχει ἐν τῷ προσόντι τῆς ἀναγνώσεως φυσικὸν δῶρον, εἶνε ἀναμφοσβήτητον. Ἡ τέχνη αὕτη ὡς ἄλλαι τέχναι καὶ ἐπαγγέλματα οὐδόλως ἐστὶν ὑμῖν ἀπρόσιτος ἄνευ ἰδίας μαθήσεως. Πολλοὶ ἀναγινώσκουσιν ἄνευ μελέτης μετὰ χάριτος καὶ ἡδύτης. Παρουσιάζετε τοιοῦτον παρά-

Θρησκευτικὰ	ὥρ. καθ' ἐβδομάδα διὰ τὰς 9 τάξεις	20
Γερμανικὰ	» » » » » »	20
Λατινικὰ	» » » » » »	86
Ἑλληνικὰ	» » » » » »	42
Γαλλικὰ	» » » » » »	17
Ἱστορίαν καὶ Γεωγραφ.	» » » » » »	25
Ἀριθμ. καὶ Μαθηματ.	» » » » » »	32
Φυσικὰ καὶ Φυσιολογ.	» » » » » »	14

Ἡ γυμνασιακὴ παιδεὺσις ἐστὶν, ἐκτὸς μικρῶν ἐξαιρέσεων, ἐννεαετής. Αἱ δὲ τάξεις φέρουσι τὰς τὰς ὀνόματα :

Sexta (ἕκτη), quinta (πέμπτη), quarta (τετάρτη), untertertia (κάτω τρίτη), obertertia (ἄνω τρίτη), untersecunda (κάτω δευτέρα), obersecunda (ἄνω δευτέρα), unterprima (κάτω πρώτη), oberprima (ἄνω πρώτη).

Ἡ ἄνω πρώτη ἐστὶν ἡ ἀνωτάτη, ἡ δὲ ἕκτη ἡ κατωτάτη.

Τὸ πρόγραμμα τοῦτο μετὰ μικρῶν διαφορῶν ἦν ἐν χρῆσει μέχρι τοῦ 1882, ὅτε ἐγένετο μεγάλη μεταρρύθμισις ἐν Πρωσσίᾳ. Περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης ἐς ἄλλοτε.

ΟΔ. ΑΝΔΡΕΑΣΗΣ.

δειγμα, διότι προξενεῖτε ἐντύπωσιν ὅταν ἀναγινώσκητε, χειροκροτεῖσθε ἀναγινώσκων, ἀλλὰ δὲν ἀναγινώσκετε—συγγνώμην ἐπὶ τῇ εἰλικρινείᾳ μου. —δὲν ἀναγινώσκετε καλῶς».

Ἐπὶ τῇ φράσει ταύτῃ ὑπεμειδίσας καὶ ὑπέλαθε·

« Πῶς ! δὲν ἀναγινώσκω καλῶς ;

— Ὅχι ! Ἀποδείξεις ὅτι ὁ ἀναγνώστης ὡς ὑμεῖς θ' ἀναγινώσκει κακῶς.

— Ἐξηγήσατέ μοι τοῦτο, ὑπέλαθε γελῶν.

— Οὐδὲν εὐκολώτερον. Ἦκουσα ὑμῶν ν' ἀναγινώσκητε κατὰ τὴν διδασκαλίαν ὑμῶν ἐν τῇ Σορβόννῃ ἀποσπάσματα τοῦ Ἀμαρτίνου, τοῦ Κορνηλίου, τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ καὶ ἄμα ἤκουσα ὑμῶν ν' ἀναγινώσκητε ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ὑμετέρους λόγους. Ἡ διαφορὰ ἦν μεγίστη.

Ἐν τίνι, ὑπέλαθε νικεῖς.

Ἀλλὰ τὴν συνέχισαν τοῦ διαλόγου ἐν τῷ ἐπομένῳ φύλλῳ.